

Szelényi Iván–Eric Kostello

A PIACI ÁTMENET ELMÉLETE: VITA ÉS SZINTÉZIS*

A piaci átmenet elmélete

Victor Nee 1989-ben *A piaci átmenet elmélete* címmel megjelent úttörő tanulmányában a társadalmi egyenlőtlenségek új elméletét vázolta fel s egyben alkalmazta az államszocialista redisztributív gazdaságból a tőkés piacgazdaságra való átmenet feltételeire.

Ebben a dolgozatában Nee azt állítja, hogy a piac behatolása az államszocialista redisztributív gazdaságba váratlan következményekkel járt. A piac térnyerésével párhuzamosan az államszocializmus leginkább kedvezményezett rétege vagy osztálya, nevezetesen a „redisztribútorok” elvesztették privilégiumaik egy részét, míg a társadalmi hierarchia alján elhelyezkedő „közvetlen termelők” valamelyest javítottak helyzetükön (hasonló érvek olvashatók: Whyte 1984; Szelényi–Konrád 1969; Szelényi 1978). Konkrétabban fogalmazva, Nee szerint a piac megjelenése nyomán csökkentek a jövedelmi, életszínvonalbeli különbségek. Nee elmélete arra vonatkozóan is fogalmazott meg előfeltevéseket, hogy a piac milyen mechanizmusokon keresztül csökkenti a redisztributív gazdaságon belüli egyenlőtlenségeket. Így feltételezte, hogy ha a béreket és jövedelmeket nem adminisztratív módon állapítják meg, hanem azok tranzaktív alku tárgyává válhatnak, akkor valószínű, hogy ez kedvezőbb a közvetlen termelőknek, mint a redisztribútoroknak (ezt nevezi „piaci hatalomnak”); ha a piaci mechanizmusok nagyobb szerepet játszanak, akkor feltehető, hogy a jövedelmek elosztása jobban tükrözi a munkavállalók birtokában levő humán tőke mennyiségét, a politikai lojalitásnak mint jövedelemforrásnak a szerepe viszont csökken (vagyis érvényesül a „piaci ösztönzés” hatása); végül, ha a redisztributív gazdaság-

* A tanulmány egy korábbi változata az *American Journal of Sociology* 1996. januári számában jelent meg.

ban kialakulnak piaci alrendszerek, akkor a magánvállalkozás a társadalmi mobilitás alternatív csatornájaként működik majd (ezt nevezi „piaci lehetőségnek”: Nee 1989).

Kínai falvakban 1985-ben végzett statisztikai felmérések eredményei egybeesnek a piaci átmenet elméletének a hipotéziseivel. 1977 és 1985 között a jövedelmi egyenlőtlenségek csökkentek Kínában: a városi népesség és a parasztok közötti jövedelmi olló szűkült, s a falusi társadalmon belül is csökkent a parasztok és a „káderek”, állami és pártfunkcionáriusok jövedelme közötti különbség. Kézenfekvő az a feltételezés, hogy a jövedelmi egyenlőtlenségek ilyen csökkenését az okozta, hogy csökkent az állami beavatkozás a mezőgazdasági termelés és a mezőgazdasági termékek értékesítésének a folyamatába. 1977 után a kínai parasztcsaládok családi munkaszervezetben művelhették meg a földet, a központi tervezők a parasztok számára kevésbé merev tervcélokat tűztek ki, és megengedték nekik azt is, hogy termékük idővel egyre növekvő hányadát saját maguk értékesítsék a városi piacokon, ahol az élelmiszerek egyre növekvő hányadának az árát a kereslet és kínálat szabta meg. E piaci reformok eredményeként a parasztok növelték termelésüket, gyors ütemben nőtt termelékenységük, jövedelmük, és emelkedett az életszínvonaluk is.

1991-ben Nee egy másik nagy hatású tanulmányt tett közzé *Társadalmi egyenlőtlenségek a gazdasági reform útjára lépő államszocializmusban* címmel az *American Sociological Review*-ben. E dolgozatában Nee az 1985-ös adatok további elemzésének az eredményeiről számol be. Ennek az írásnak különösen fontos megállapítása, hogy a káderek a piaci mechanizmus erősödése ellenére megőrizték bizonyos kiváltságaikat. Nee azonban azzal érvel, hogy ez a tény nem mond ellent eredeti elméletének. 1989-es dolgozatában nem tett még kísérletet arra, hogy a piaci reform különböző szakaszait megkülönböztesse egymástól, s ennek következtében azt a kérdést, hogy a piac társadalmi egyenlőséget okozó hatása a piaci reform bizonyos korszakaira érvényes-e, avagy általános jellemzője a piacosodásnak, még csak fel sem vethette. Az 1991-es dolgozatban viszont Nee a piac térnyerésének különböző szakaszairól ír már, és felveti a *részleges* reform gondolatát. Véleménye szerint a káder-privilégiumok továbbélésének az oka a reform részleges volta, az tehát, hogy az 1990-es évek elejéig a piacosodás folyamata Kínában nem haladt elég messze. Az 1991-es tanulmányban Nee úgy véli, hogy a piaci reform továbbvitele alá fogja ásni a káderek privilégiumait – az államszocializmuson belül kialakult egyenlőtlenségek rendszere idővel megszűnik.

Nee 1989-es dolgozatát élénk vita követte Kína-kutatók (Bian, Logan, Huang, Lin, Oi, Walder és Xie), valamint Kelet-Európával foglalkozó szociológusok (Stark és Róna-Tas) körében. Az *American Journal of Sociology* 1996. januári számát különszámként ennek a vitának szentelte. E különszám magvát három dolgozat képezi, melyeket Victor Nee, David Stark és Yu Xie írtak, valamint felkértek jó néhány gazdaságszociológust, illetve Kína- és Kelet-Euró-

pa-kutatót, hogy fejtsék ki véleményüket e témakörben. E most közreadott írásunkat az *American Journal of Sociology* szerkesztőjének a felkérésére írtuk. Célunk nem csupán az, hogy a különszámban publikált dolgozatokra reagáljunk, hanem szeretnénk összefoglalni a piaci átalakulás elméletével kapcsolatos teljes vitát, remélve, hogy ezzel hozzájárulhatunk – a különböző nézetek közötti szintézisre törekedve – az államszocializmusból a piaci kapitalizmusba való átmenet pontosabb elméletének megfogalmazásához. Véleményünk szerint a piaci átmenet elméletével kapcsolatos vita, legalábbis részben, azért volt talán túlságosan éles, mert a résztvevők nem tisztázták, milyen konkrét társadalmi-történeti feltételek között érvényesek a hipotéziseik. Úgy képzeljük, közelebb kerülünk a szintézishez, ha a vitában előadott, egymással versengő hipotézisek társadalmi-történeti érvényességi körét meghatározzuk. Nee is, kritikussai is hajlamosak következtetéseiket *túláltalánosítani*: célunk, hogy a vita tárgyát képező kérdéseket konkretizáljuk, társadalmi kontextusba helyezzük. Ezt a szociológia szociológiájának szellemében tesszük, nem annyira az érdekel bennünket, hogy valamely elvont igazságkritériummal egybevetve mennyire érvényes egy szociológiai elméleti megállapítás, inkább azt keressük, melyek azok a társadalmi feltételek, amelyek között valamely hipotézis megfogalmazódik. Ebben az írásban tehát nem azt kérdezzük, hogy mi az egyenlőség forrása, a piac-e, vagy a redistribúció; ki látja a piac térnyerésének a hasznát, a káderek, vagy a munkások. Inkább azt próbáljuk tisztázni: találunk-e példát arra, hogy a piac nem növeli, hanem csökkenti a társadalmon belüli egyenlőségeket, ha igen, melyek konkrétan azok a társadalmi-gazdasági viszonyok, amelyek között ez bekövetkezhet; elképzelhető-e, hogy a káderek korábban megszerzett privilégiumaikat vagy azok egy részét elveszítik, milyen típusú káderek, milyen konkrét feltételek között mely privilégiumaikat veszítik el, kik azok a káderek, akik meg tudják őrizni kiváltságaikat, mikor, milyen feltételek mellett?

Vita a piaci átmenetről

A piaci átmenet elméletével kapcsolatos vita három fő kérdés körül zajlik. Az első ilyen kérdés: mi a kapcsolat piac és társadalmi egyenlőtlenségek között? A második kérdés: az egykori kommunista káderek haszonélvezői, avagy inkább vesztesei a piac térnyerésének. A harmadik kérdés: teleologikus-e a piaci átmenet elmélete, s ha igen, ezt az elmélet gyengeségének kell-e tekintenünk.

Nee, Stark és Xie tanulmányai az *American Journal of Sociology* 1986. januári számában e kérdések egyikét vagy másikat tárgyalják.

Piac és egyenlőtlenség

A piaci átmenet elmélete – legalábbis egyes kritikusai szerint – arra számít, hogy az egyenlőtlenségek a piaci reform kiterjedésével egyenes arányban csökkennek.

Számos tény látszik alátámasztani azt az előfeltevést, hogy az egyenlőtlenségek átlagos mértéke a piaci reform bevezetését követően valamelyest mérséklődött. Azt is tények látszanak viszont igazolni, hogy nem sokkal ezután az egyenlőtlenségek ismét növekedni kezdtek. Kelet-európai és kínai adatok hasonló trendeket jeleznek: jóval a piacgazdaság teljes kibontakozása előtt, már a reformszocialista gazdaságok a társadalmi egyenlőtlenségek magasabb fokát érik el, mint ami a klasszikus államszocialista redistributív gazdaságokat jellemezte. Magyarországon például az egyenlőtlenségek csökkentek 1968-at követően. A legnagyobb fokú egyenlőséget a nyolcvanas évek elején figyelhettük meg, ezt követően azonban ismét az egyenlőtlenségek növekedését jelzik az adatok. Kínában az 1977-es reformot követő öt-hat évben aligha kétséges az egyenlőtlenségek csökkenése, a nyolcvanas évek közepe óta viszont Kína egyre inkább egyenlőtlen társadalommá válik.

Az egyenlőtlenségek korai csökkenésének, majd azt követő növekedésének a tényét a vita minden résztvevője elfogadja. Tekinthetjük-e azonban a piaci reform első éveinek növekvő egalitarizmusát a piaci átmenet elméletét alátámasztó evidenciának? Mondhatjuk-e, hogy az egyenlőtlenségek ezt követő növekedése megkérdőjelezi az elmélet előfeltevéseit? E kérdésekre a vita résztvevői igencsak különböző válaszokat adnak. A véleménykülönbségek akörül alakulnak ki, hogy 1. mi okozza az egyenlőtlenségek korai csökkenését és 2. melyik ponton fordul a nagyobb egyenlőség felé mutató trend az ellentétébe, pontosan mikortól, a gazdasági intézményrendszer átalakulásának milyen konstellációjában kezdenek az egyenlőtlenségek ismét növekedni.

1. Az egyenlőtlenségek korai csökkenése

Távolról sem magától értetődő, hogy mi is okozza a jövedelmek viszonylagos egalitarizmusát a korai piaci reform korszakában.

Szelényi (1978) és Nee (1989) úgy képzeltek, hogy a jövedelmi egyenlőtlenségek csökkenését a piaci mechanizmus térnyerése okozza. Bian és Logan (1996) viszont azzal érvelnek, hogy az 1977 után megfigyelhető jövedelmi olló csökkenés falu és város között – tudatos állami politika, növekvő redistribúció eredménye. A posztmaoista kínai párt és államvezetés annak érdekében, hogy a piaci reformmal szembeni esetleges társadalmi ellenállást gyengítse, fokozott redistributív beavatkozással javította ideiglenesen a legalacsonyabb státuszú rétegek életszínvonalát – így érvel Bian és Logan.

Véleményünk szerint a korai nagyobb fokú egyenlőségre nem meggyőző magyarázat a redisztribúció fokozódása. Különösen Kína esetében nyilvánvaló, hogy a klasszikus államszocialista rendszer olyan távol volt a piactól, amennyire modern gazdaság csak lehet. 1977 után nem csupán azt tudjuk, hogy nő a piac szerepe, hanem pontosan ismerjük a *mechanizmust* is, amelynek révén a növekvő piac és csökkenő egyenlőtlenség összekapcsolódik. Az államszocialista redisztribúció a maoista Kínában is alacsony mezőgazdasági árakkal jövedelmet szívott el a mezőgazdaságtól és a parasztságtól s azt ipari beruházásokra fordította. A falusi-városi, paraszt-káder jövedelemkülönbségek csökkenését 1977 után nyilvánvalóan az okozta, hogy a mezőgazdasági termékek felvásárlási árai közelebb kerülnek piaci értékükhöz és a rugalmasabb tervezési módszerek és piaci ösztönzők lehetővé teszik a paraszti termelés termelékenységének növekedését.

2. Miért növekednek az egyenlőtlenségek a piaci reform második szakaszában?

Nem kevésbé vitatott kérdés: mit tekintünk fordulópontnak a reformszocialista társadalmak történetében az egyenlőtlenségek alakulását illetően?

Nee, mint már jeleztük, úgy képzei, hogy az egyenlőtlenségek a piac fejlettségének, a piaci reformok tökéletlenségének tulajdoníthatóak. Bian, Logan, Walder és mások viszont úgy vélik, hogy a korai viszonylagos egalitarizmus volt anomália, a piac kiteljesedésével végre érvényesül annak természetes inegalitarizmusa.

Véleményünk szerint a jövedelmi egyenlőtlenségek növekedése nem követi mechanikusan a piac terebélyesedését – nem egyszerűen több piac okoz nagyobb egyenlőtlenséget, hanem új típusú piacok kialakulása magyarázza, hogy a korábban egalizáló piac most miért kezd egyenlőtlenségeket generálni. Ebben a vonatkozásban a legfontosabb jelenség a munkaerőpiac kialakulása: mihelyt a munkaerőt árszabályozó piac kezdi elosztani, a piac az egyenlőtlenségek lényeges forrásává válik.

A jövedelmi és általában a társadalmi egyenlőtlenségek U alakul görbét mutatnak a piac fokozatos bővülésének a függvényében. E görbe fontos fordulópontjait az határozza meg, hogy milyenek azok az intézményi feltételek, amelyek között a piaci penetráció megtörténik. A legfontosabb kérdés az, hogy *minek a piacról* van szó? *Milyen tulajdonviszonyok* között működnek a piacok? *Milyen osztályok* vagy egyéb társadalmi aktorok ütköznek egymással az adott piaci és tulajdonviszonyok között? Annak a kérdésnek, hogy a piac egyenlősit, avagy növeli az egyenlőtlenségeket, ilyen absztrakt megfogalmazásban nem sok értelme van. Sem a piac, sem a redisztribúció természeténél fogva nem egalitárius, nem is egyenlőtlenséget okozó mechanizmus. A gazdasági integrációs mechanizmusok társadalmi következményei attól függnek, hogy ezek a mechanizmusok *milyen makrotársadalmi intézményekbe és struktúrákba ágyazódnak be.*

Káderek és piacok

A piaci átmenet elmélete körüli vita egyik legérdekesebb kérdése, hogy vajon az egykori, illetve a jelenlegi káderek nyertesei-e vagy vesztesei a piaci átmenetnek? Kína esetében, ahol a piaci átmenet a gyors gazdasági növekedés feltételei között történik, tehát olyan körülmények között, amikor – némi leegyszerűsítéssel – mindenkinek javul a helyzete, vagyis abszolút vesztesékek szinte nincsenek is, a kérdés nem annyira robbanékony politikailag, mint a posztkommunista Kelet-Európában, ahol a gazdasági hanyatlás következtében a veszteségek életszínvonala abszolút mértékben is csökken.

Nee kritikusan szerint a piaci átmenet elmélete azt állítja, hogy a piaci penetráció előrehaladtával (s a folyamatot kritikusan szerint Nee egy evolúciós jelenséggént értelmezi) a „közvetlen termelők” helyzete javul, a káderek és egykori káderek viszont az átalakulásnak a vesztesei. Ezzel párhuzamosan Nee arra számít, hogy a piaci penetráció erősödésével nő a humántőke-beruházásra jutó megtérülés is. Az elmúlt évek kutatásai viszont inkább azt mutatják, hogy az egykori káderek a piaci átalakulás legfőbb nyertesei (Hankiss 1990; Staniszki 1991; Szalai 1990; I. Szelényi–S. Szelényi 1990; Róna-Tas 1994); pozitív összefüggés mutatható ki tehát káder státusz és a magas jövedelmek között (Bian–Logan 1995). Vannak továbbá, akik azzal érvelnek, hogy a humántőke-beruházásokra jutó megtérülés negatív kapcsolatban áll a piaci penetráció fokával, és a gazdasági növekedés nem változtatja meg a párttagság és a jövedelem közötti pozitív kapcsolatot (Xie–Hannum 1995). Legújabb elemzésében Nee (1996) azzal érvel, hogy sem a jelenlegi, sem az egykori káderek nem látják előnyét a piac kiterjeszkedésének, ha a párttagságon túl más tényezőket (iskolai végzettség, kor, nem) is tekintetbe veszünk.

A mi véleményünk szerint ez a vita is rossz vágányon halad. Azt, hogy a jelenlegi vagy egykori káderek mely csoportja nyertes és mely csoportja vesztes a piaci átmenet következtében, csak akkor tudjuk tartalmasan megválaszolni, ha pontosabban meghatározzuk, hogy milyen típusú piacok kialakulásáról beszélünk, s e piacok létrejöttékor milyen a társadalmi osztályok viszonylagos erőmegoszlása.

Teleologikus-e a piaci átmenet elmélete?

Mind ez ideig ez a kérdés volt a legkevésbé központi a piaci átmenet elmélete körül folyó eszmecsereben, holott igencsak fontos annak tisztázása érdekében, hogy milyen metateoretikus különbségek vannak a piaci átmenet elméletének hívei és kritikusan között.

David Stark (1992) az *átmenet* fogalmának a használhatóságát is kétségbe vonta. Szerinte az átmenet teleologikus fogalom, eleve feltételezi, hogy a kései

szocialista vagy posztkommunista társadalmak jól meghatározható célhelyzet – a piaci kapitalizmus Nyugat-Európából vagy Észak-Amerikából ismert változata – felé haladnak. Az átmenet elmélete oly módon méri az átmenet sikerét, hogy összehasonlítja a kelet-európai vagy a kínai gazdaság adott helyzetét a piaci kapitalizmus ideáltípusával, s ezeket annál sikeresebbnek tekinti, minél közelebb állnak az ideáltípusos modellekhez. Azok, akik az átmenet elméletéből indulnak ki, úgy képzelik, hogy Kelet-Európában előregyártott elemekből épül a kapitalizmus (*capitalism by design*). Stark úgy véli, hogy a posztkommunizmus reálfolyamatait pontosabban értelmezzük, ha *útfüggő (path-dependent) átalakulás* jelenségeinek tekintjük. Ez esetben olyan folyamatról van szó, amelynek során már meglévő intézmények alkalmazkodnak a változó társadalmi-gazdasági környezethez.

Az a kérdés, hogy a kései szocialista vagy a posztkommunista átalakulás folyamatát pontosabb-e evolúciós vagy netán involúciós (Huang 1990) folyamatként értelmeznünk, metateoretikus probléma, és nem ellenőrizhető az empirikus társadalomtudomány eszközeivel. David Starkot az átmenet teleologikus szemléletének kritikája segítette abban, hogy meg tudja fogalmazni gondolatébresztő, a posztkommunista Magyarországra szerinte oly jellemző újraötvözött (*recombinant*) tulajdonviszonyok elméletét. Az átmenet evolucionista elmélete valóban mintha megnehezítené, hogy fontos új kérdéseket vessünk fel, ugyanis éppenséggel azt tekinti premisszájának, amit a társadalomtudománynak kutatnia kellene: merre is halad a társadalom átalakulása?

Ebben a dolgozatban főként azt próbáljuk tisztázni, milyen intézményi feltételek között forrása piac vagy redisztribúció a társadalmi egyenlőtlenségnek, illetve mikor, milyen feltételek között mely társadalmi aktorok a nyertesek vagy vesztesek, ezért nem tudunk kellő figyelmet fordítani az átmenet versus átalakulás körüli vitára. E vitában azonban mi egyértelműen Stark oldalán állunk. Többek között ezért is írunk a piaci penetráció típusairól, s nem tartjuk pontosnak, hogy a redisztribúcióról a piacgazdaságra való átmenetet lineáris folyamatként értelmezzük, úgy, mintha annak egymást követő fokozatai vagy lépcsőfokai lennének.

A piacon létrejövő egyenlőtlenségek dinamizmusa: a piaci penetráció három típusának társadalmi következményei

Véleményünk szerint a következő kérdések túl elvontak, s ezért nem különösebben hasznosak az empirikus társadalomkutatás számára: A piaci integráció következményeként nőnek vagy csökkennek az egyenlőtlenségek? Kik látják hasznát a piac terebélyesedésének, a káderek, az egykori káderek vagy a munkások?

Hasznosabbnak tartjuk, ha azt próbáljuk tisztázni: milyen típusú piacok, a piaci penetráció mely stratégiája csökkentheti a társadalmon belüli egyenlőtlenségeket? Milyen konkrét feltételek között lesznek meghatározott társadalmi aktorok nyertesek, vagy vesztesek? A piac és redisztribúció milyen intézményi konstallációi mellett milyen stratégiákat kell követniük meghatározott társadalmi aktoroknak, hogy a változásokból nyertesekként, vagy vesztesekként kerüljenek ki? Ezek azok a kérdések, amelyek empirikusan ellenőrizhető előfeltevések megfogalmazásához segíthetnek bennünket. Tanulmányunknak ebben a részében tehát arra vállalkozunk, hogy bemutassuk a piaci penetráció típusait és kísérletet tegyünk annak a meghatározására, hogy a különböző típusú gazdasági rendszerekben vagy alrendszerekben kik tekinthetők a főbb társadalmi aktoroknak, nyerteseknek, veszteseknek.

A piac terebélyesedésének a „típusairól” írunk s nem a „piaci reform fokozatairól”. „Fokozat” helyett azért írunk „típusról”, mert így próbáljuk elkerülni, hogy érvelésünk teleologikus legyen. Típusainkról nem gondoljuk, hogy evolúciós skálán elhelyezhetők, mint kevésbé fejlett vagy fejlettebb formák, sőt azt sem tételezzük fel, hogy az egyik típusból a másikba való átmenet szükség-szerű, vagy akár csak kívánatos.

A piaci penetráció három típusát különböztetjük meg: *a)* lokális piacok redisztributív módon integrált gazdaságokban; *b)* szocialista vegyesgazdaságok, vagyis olyan gazdasági rendszerek, amelyekben a piac és a redisztribúció együtt él a redisztribúció hegemoniája alatt; *c)* kapitalizmus felé orientálódó gazdaságok, vagyis olyan rendszerek, melyek céljuknak azt tekintik, hogy létrehozzák a tőkés piacgazdaság intézményeit és meghaladják az államszocializmust. Alább részletesebben leírjuk e típusok jellemzőit, kifejtjük, hogy véleményünk szerint a piac miként érinti az egyenlőtlenségek fokát, s kik azok a társadalmi aktorok, akik az egyes típusokban nyerteseknek, vagy veszteseknek nevezhetők.

1. táblázat

A piaci reform intézményi jellemzői és társadalmi következményei.

A piac gazdaságba történő behatolásának típusai

	Lokális piacok redisztributív gazdaságokban		Szocialista vegyes gazdaságok		Kapitalizmus felé orientált gazdaságok
	K.-Európa 1968–80	Kína 1977–85	K.-Európa 1980–89	Kína 1986–	K.-Európa 1989–
Intézményi jellemzők					
Fogyasztási javak piacai	++	+	+++	++	++++
Munkaerőpiacok	-	-	++	+	+++
Tőkepiacok	-	-	+	++	++
Társadalmi következmények					
Egyenlőtlenségek dinamizmusa	valamennyi csökkenés		növekedés valamennyi	sok	sok növekedés
Egyenlőtlenség forrása	redisztribúció		mindkettő		piac
Humántőke- beruházása jutó megtérülés					
Egyenlősítő mechanizmus	-	-	+	+	++
	piac		valamennyi piaci egyenlősítés		redisztribúció
Nyertesek	parasztnak paraszt- munkások		kispolgárok technokraták kádergyerekek		technokraták új burzsoázia
Vesztesek	redisztribútorok		bürokrácia leszakadó szegények		bürokrácia munkásság leszakadó szegények

A piac gazdaságba való behatolásának három típusát az egyes típusok intézményi jellemzőinek a leírásával különböztetjük meg egymástól. Különösen nagy jelentőséget tulajdonítunk annak a ténynek, hogy milyen jellegű piaci intézmények milyen kombinációban lehetők fel az egyes típusokban. Az 1. táblázatban bemutatjuk arra vonatkozó előfeltevéseinket, hogy a különböző szocialista és posztkommunista társadalmakban melyek a főbb piaci intézmények jellemzői.

A piaci reform általában a *fogyasztási javak piacának* a kialakulásával kezdődik – a termelőknek megengedik a tervhatóságok, hogy termékeiket és szolgáltatásait olyan piacokon értékesítsék, melyeken az árakat a kereslet és kínálat határozza meg. A fogyasztási javaknak és szolgáltatásoknak áruvá válása tőke- és munkaerőpiacok megjelenése nélkül is jelentős mérvű lehet. Akkor nevezhetjük a fogyasztási javak piacát fejlettebbnek, ha a fogyasztási javak nagyobb hányadának az árát deregulálják, és engedik, hogy azt a kereslet és kínálat mechanizmusa szabja meg. *Munkaerőpiacok* akkor jönnek létre, amikor megszűnik a munkaerő-eladásnak az államszocializmusra általában jellemző kényszere, tehát akkor, amikor – Marxszal fogalmazva – a termelő kettős értelemben válik szabaddá: jogilag felszabadul, tehát személyes, szabad döntése lesz, hogy eladja-e munkaerejét, illetve ha „megszabadul” a termelőeszközöktől, tehát gazdaságilag kényszerül most arra, hogy kereső foglalkozás után nézzen. Az államszocializmus korszakában általában a munkaerő nem piaci értékesítéséről beszélhetünk: munkaerőt adtak-vettek, de a termelőt jogszabályok kényszerítették munkavállalásra, s bár a munkaerő ára körül valamelyes alku is kialakulhatott, a tervhatóságok többnyire adminisztratív eszközökkel hatékonyan szabályozni tudták a bérszínvonalat. A munkaerőpiac fejlettségének fontos mérőszáma, hogy a munkaerő árát mennyire a kereslet és kínálat mechanizmusa szabályozza, kormányzat vagy tervhatóság adminisztratív közbeavatkozása nélkül. *Tőkepiacról* akkor beszélhetünk, ha a tőkejavakat kompetitív piacokon fektetik be, s a tőke allokációjának a kritériumává a tőkehozadék maximalizálása válik. A szocialista redisztributív gazdaságban a bővített újratermelésre fordítható többletterméket, vagy legalábbis nagyobb részét általában először a tervezők ellenőrzése alatt álló állami költségvetésbe, a „központi kézbe” összpontosítják, majd onnan újra elosztják. Amilyen ütemben csökken az össztőkének az a része, melyet hatóságilag szabályoznak, olyan mértékben beszélhetünk a tőkepiac kialakulásáról. Tőkepiacokon egymással versengő magánberuházók oly módon ruházzák be tőkéiket, hogy azokon maximális megtérülést érjenek el. Polányi (1957) nyomán azokat a gazdasági rendszereket nevezzük *piacilag integrátnak, vagy tőkés gazdaságnak*, amelyekben a piac a tőke és munkaerő elosztásának a *domináns* mechanizmusa. Mindaddig, amíg a munkaerőnek és a tőkének az allokációja elsődlegesen redisztributív módon történik, csupán *lokális piacokról* beszélhetünk.

Lokális piacok redisztributív módon integrált gazdaságokban

Lokális piacok (Polányi 1957) megjelennek a lengyel és a magyar redisztributív módon integrált gazdaságokban már az 1960-as évek közepén, s a piacok meghatározó típusát jelentik a világnak ebben a részében a nyolcvanas évek köze-

péig. Ugyanezt mondhatjuk Kínáról is 1977 és a nyolcvanas évek közepe, illetve vége között.

A lokális piacok általában élelmiszerek és szolgáltatások elosztásának a mechanizmusai, s a gazdasági rendszer egészét tekintve meglehetősen periférikus jelentőségűek. A lokális piacokra termelők helyzete többnyire meglehetősen bizonytalan, az, aki rászánta magát, hogy a piacokra árut vigyen, gyakran illegális, vagy az illegalitás határán mozgó dolgot tett. E piacokra termelés többnyire nem igényelt különösebb szakképzettséget, különösképpen nem kívánt semmiféle formális iskolai végzettséget. E lokális piacok első aktorai parasztok, paraszt-munkások (vagyis azok a szakképzetlen vagy betanított ipari munkások, akik ugyan az iparban helyezkedtek el, de megőrizték falusi lakóhelyüket s ezért gyakran munkaidőn túl, családi munkaszervezetben mezőgazdasági termeléssel is foglalkoznak).

Ilyen körülmények között a lokális piacoknak várhatóan egyenlőség-növelő hatása van (Szelényi és Konrád 1969; Szelényi 1978). A lokális piacokra termelő aktorok – bár általában nem a társadalom legalacsonyabb régióiban helyezkednek el – többnyire a társadalmi hierarchia alacsonyabb fokairól kerülnek ki.

E megállapítások konzisztensek a piaci átmenet elméletének azzal a megfogalmazásával, melyet Nee 1989-es tanulmányából ismerünk: ha redisztributív gazdaságokban lokális piacok alakulnak ki, akkor valóban arra lehet számítani, hogy a közvetlen termelőknek lesz bizonyos „piaci hatalmuk” s rendelkeznek valamelyes „piaci lehetőségekkel”.

Lokális piacok kialakulása esetében a piaci átalakulás elméletének az az elvárása is valószínűnek tűnik, mely szerint a „redisztribútorok” privilégiumai relatíve korlátozódnak. Empirikus tény, hogy a korai piaci reform idején a párt- és állami funkcionáriusok nem kis része igencsak rosszallóan figyelte, hogy a második gazdaság aktorai, akik többnyire kevésbé voltak iskolázottak, mint a káderek maguk, gyakran tettek szert a káderekénél magasabb jövedelmekre.

Amíg tehát a piaci penetráció lokális piacok kialakulását jelenti, a piaci átmenet elméletének legtöbb megállapítása, előrejelzése pontosnak mondható. Az azonban kétséges, igaza van-e Neenek abban, hogy azt várja: ilyen piacokon az iskolai végzettség előnyt jelent majd. Xie és Hannum (1995) egyébként meggyőzőn érvelnek, amikor azt hangsúlyozzák, hogy ez az előfeltevés belsőleg is inkonzisztens. Nem valószínű, hogy egyidejűleg nőhet a humántőke-beruházásokra jutó megtérülés és csökkenhet a jövedelmi egyenlőtlenség. Az mindenesetre empirikus tény, hogy a korai piaci reform esetén megfigyelt jövedelem-ki-egyenlítődség úgy történt, hogy a legkevésbé iskolázottak jövedelmei nőttek piaci tevékenységük következtében.

2. táblázat

Milyen társadalmi kontextusban érvényesek a különböző szerzők által megfogalmazott hipotézisek?

Lokális piacok		Vegyes gazdaság		Kapitalizmus felé orientált gazdaság
K-Európa	Kína	K-Európa	Kína	K-Európa
Konrád–Szelényi, 1969	Nee, 1989	Manchin–Szelényi, 1987	Nee, 1991, 1994, 1995	Hankiss, 1990
Szelényi, 1978	Whyte, 1984	Szelényi, 1988	Oi, 1992	Staniszkis, 1991
Szelényi, 1983			Walder, 1992	Szelényi–Szelényi 1990; 1995
			Lin, 1995	Róna-Tas, 1994
			Bian–Logan, 1995	Stark, 1995
			Xie–Hannum, 1995	

A 2. táblázat szerint Nee (1989) és Szelényi (1978; 1983) hipotézisei olyan gazdaságokban szerzett tapasztalatokból fogalmazódtak meg, amelyekben megjelentek lokális piacok, de a munkaerő és tőke allokációja megmaradt továbbra is alapvetően a redisztributív rendszeren belül.

Szocialista vegyes gazdaságok

Kelet-Európában 1980 és 1989 között és Kínában 1986 után a piaci penetráció új típusa jelent meg. A döntő változást az jelentette, hogy a magángazdasági tevékenység legálissá vagy legalábbis „féllegálissá” vált.

A szocialista vegyes gazdaság (Stark–Nee, 1989; Szelényi 1988) feltételei között többféle új aktor jelent meg a piacon. Amint a piaci verseny kimenetele előrejelezhetőbbé vált, jobban képzett emberek próbálkoztak piaci vállalkozással. Ennek következményeként a piacgazdálkodás úttörői, a kevésbé iskolázott szereplők háttérbe szorultak s az új versenyfeltételek között alulmaradtak.

Amint a vállalkozással kapcsolatos kockázat csökkent, de a várható haszon nőtt, a káderek között is akadtak már olyanok, akik elszánták magukat, hogy szerencsét próbáljanak a piaci versenyben. Különösképpen a káderelit technokrata frakciója ismerte fel korán, hogy a szocialista redisztributív gazdaság összeomolhat, s elkezdett hidakat építeni a maga és gyermekei számára a kialakuló piacgazdaság felé (Manchin–Szelényi 1987). Az „okosabb” káderek elkezdték „áruvá átalakítani bürokratikus privilégiumaikat” – a korai tőkefelhalmozás fontos színtere a hetvenes és nyolcvanas évek beinduló ingatlanpiaca volt.

A szocialista vegyes gazdálkodás feltételei között tehát a piac már távolról sem pusztán a redisztributív szférában kialakult egyenlőtlenségeket egyensúlyozó mechanizmus. Bár még mindig akadnak olyan kevésbé iskolázott, alacsonyabb jövedelmű rétegek, melyek képesek voltak a még mindig dominánsan redisztributív gazdaság keretein belül működő piacokon jövedelemkiegészítési

forrást találni, a szocialista vegyes gazdaságot pontosabb úgy jellemezni, mint a társadalmi egyenlőtlenségek duális rendszerét, ahol a hierarchia csúcsán levők már megtanulták, hogy miként használják mindkét mechanizmust a saját érdekében, a hierarchia talpazatára szorultak pedig nemcsak a redistribúció kegyeiből maradnak ki, hanem a piac hasznából sem látnak sokat (Szelényi 1988; Walder 1995).

A piac térnyerésének társadalmi következményei szempontjából nem mellékes, hogy arra gazdasági növekedés vagy éppenséggel gazdasági visszaesés körülményei között kerül-e sor. Kínában a piac szerepe gyors gazdasági fejlődés mellett nőtt. 1977 után minden fontosabb társadalmi réteg reáljövedelme dinamikusán nőtt – a kérdés az, hogy mely rétegeké nőtt az átlagosnál is gyorsabban. Leegyszerűsítve azt mondhatjuk, a piaci reformnak Kínában csak nyertesei vannak, a kérdés tehát az, ki a nagyobb nyertes. Kelet-Európában ezzel szemben már a szocialista vegyes gazdaság kialakulásakor megkezdődött a gazdaság stagnálása, majd amint a gazdaság a tőkés gazdaság felé orientálódott, az átlagjövedelmek gyors ütemben csökkenni kezdtek. Kelet-Európában a kérdés az, hogy melyek a társadalmi jellemzői annak a kisebbségnek, mely ilyen körülmények között is javítja reáljövedelmét, s a vesztesek között ki a nagyobb vesztes. Kuznets (1955) a faluból városba vándorlásnak a jövedelmi egyenlőtlenségre gyakorolt hatását vizsgálva dolgozta ki az U görbe hipotézisét, melyből az következik, hogy a jövedelmi egyenlőtlenségek a gazdasági fejlődés legalacsonyabb és legmagasabb szintjén a legnagyobbak, közepes fejlettségi szint pedig viszonylagos egyenlőséggel jár együtt. Ez a modell aligha alkalmazható az államszocializmus viszonyai között végrehajtott piaci reform társadalmi következményeinek tanulmányozásakor. Az nyilvánvaló, hogy a jövedelmi egyenlőtlenségek fokát egyszerre befolyásolja a gazdaságban domináns integrációs mechanizmus és a gazdasági fejlettség szintje. Ha tehát az integrációs mechanizmusnak a jövedelmi egyenlőtlenségekre gyakorolt hatását kívánjuk vizsgálni, elvileg kontrollálnunk kellene a gazdasági növekedés szintjével. Ez azonban azért különösen nehéz, mert a piaci reformok bevezetésének hatása a jövedelmi egyenlőségre csak mellékhatás – ezekre a reformokra az államszocialista társadalmak éppenséggel azért szánták rá magukat, hogy nem kellően dinamikus gazdaságaikat növekedési pályára állítsák.

Kína példája különösen fontossá teszi, hogy a gazdasági fejlődés fokára megkíséreljünk kontrollálni. Elképzelhető ugyanis, hogy a „kínai csoda”, vagyis a piaci reform sikere töretlen növekedés mellett azzal a ténnyel függ össze, hogy Kína még mindig az extenzív növekedés szakaszában van, ami magyarázhatja, hogy miért képes növekedésre akár még az állami szektor is.

Amint a 2. táblázatból kiderül, úgy véljük, hogy a Kínával foglalkozó újabb irodalom meglehetősen pontossággal a szocialista vegyes gazdaság jellegzetességeit írja le. Walder (1992, 1995), Oi (1992), Bian–Logan (1995) és Lin (1995) a piaci és redistributív mechanizmusok együttéléséről számolnak be, aminek

megfelel a társadalmi egyenlőtlenségek duális rendszere. Ha Nee „részleges reform” koncepcióját (1991; 1994; 1995) is ily módon értelmezzük, akkor az ő eredményeiből is arra következtethetünk, hogy hibrid tulajdonlási viszonyok mellett – amikor a gazdaságban együtt él a piac és redistribúció – az egyenlőtlenségek kettős gyökerűek, s a két különböző mechanizmusból származó egyenlőtlenségek nem kompenzálják, hanem inkább felerősítik egymást. Abban az esetben azonban, ha Nee részleges reform hipotézise azt tételezi fel, hogy amint a piac domináns mechanizmussá válik, vagyis a reform beteljesedik, akkor ennek következtében a termelők helyzete javulni fog, a jelenlegi vagy egykori kádereké pedig vagy abszolúte, de legalábbis relatíve romlik, akkor Nee minden rendelkezésünkre álló evidencia szerint téved.

Kapitalizmus felé orientált gazdaságok

1989 után Kelet-Európában a piac terjeszkedésének minőségileg új típusa figyelhető meg – a piaci átalakulás olyan formája, mely a mai napig ismeretlen Kínában. Az 1989 utáni kelet-európai fejlődés sajátossága, hogy nem pusztán megengedi vagy támogatja a magángazdaság fejlődését, hanem céljának tűzi ki az állami szektor privatizációját. 1989 után a magánosítás hivatalos állami politikává válik Kelet-Európában, ezzel szemben Kínában a gazdaság állami szektorát, legalábbis elvileg, igyekeznek fenntartani. Anélkül, hogy feltételeznénk, hogy az 1989 után hatalomba került új elit tudatos, deklarált kapitalista orientációja feltétlenül sikeres lesz, vagyis valóban létrehoz a világnak ebben a részében a világgazdaság központjából ismert tőkés gazdaságszerveződési rendszert, annyit kockázatmentesen állíthatunk, hogy ez az új orientáció minőségileg változtatta meg a piaci penetráció dinamikáját a posztkommunista társadalmakban.

Az, hogy a magánosítás milyen társadalmi és gazdasági következményekkel jár, nagymértékben függ attól, hogy milyenek a posztkommunista társadalmi és politikai küzdelmekben részt vevő aktorok erőviszonyai.

Magyarországon és Lengyelországban a nómenklátúra technokrata frakciója meglehetősen befolyásos volt már jó ideje, és 1989-ben vagy azt követően közeli kapcsolatot tudott teremteni az újonnan hatalomra kerülő posztkommunista politikai elittel, a korábbi disszidensekkel. Hankiss már 1988-ban jelezte, hogy az úgynevezett spontán privatizáció a káderelit stratégiája arra, hogy önmagát új nagyburzsoáziává varázsolja át (Hankiss 1990; Staniszkis 1991). Úgy tűnik, Hankiss hipotézisének volt valóságtartalma (Róna-Tas 1994).

Mi mindössze annyit tennénk hozzá Hankiss tételéhez, hogy a folyamat pontos megértéséhez célszerű megkülönböztetni Szalai Erzsébet nyomán a kommunizmus régi és új elitjét, a bürokráciát és a technokráciát. Vitathatatlan, hogy mind Lengyelországban, mind Magyarországon az új nagyvállalati szféra-

ban a „parancsnoki pozíciókat” szinte kivétel nélkül a régi technokrata elit tagjai foglalják el (a 3000 legnagyobb vállalat menedzsereinek mintegy 90 százaléka már 1988-ban a vállalatvezetésben dolgozott, ha nem is csúcsvezetőként), ezzel szemben az is tény, hogy az egykori bürokratikus elit a rendszerváltás nagy vesztesei között tartható számon. Mintegy a fele azoknak, akik már 1988-ban csúcsvezetők voltak, 1993-ra kiszorult a vezetői beosztásból mind Magyarországon, mind Lengyelországban. Az őrségváltás különösen nagy volt a politikai és a kulturális döntéshozatali pozíciókban (I. Szelényi–S. Szelényi, 1995).

Ezek után levonhatjuk azt a következtetést, hogy a kapitalizmus felé orientált gazdaságokban a piac az új társadalmi egyenlőtlenségek fő forrása, és a korábbi káderek a fő nyertesei az átalakulásnak?

A kérdés első felére a válasz egyértelmű „igen”. A posztkommunista átalakulás során a piac térnyerésével párhuzamosan az egyenlőtlenségek gyors ütemben növekednek.

A kérdés második felére már csak összetettebb választ lehet adni. Mindekelőtt az biztosan hogy nem állja meg a helyét, hogy a káderelit egésze egykori politikai privilégiumait ma gazdaságira, netán magánvagyonra váltotta át. Amint már utaltunk rá, a korábbi elit tagjainak egy része az átalakulás vesztesei közé került, bárhogyan definiáljuk is azt, hogy kik a vesztesek. Továbbá, ha azt akarjuk meghatározni, hogy kik is az átalakulás nyertesei, akkor sokkal árnyaltabb elméletre van szükségünk.

Hanley (1995) újabb dolgozatában rámutatott arra, hogy a kapitalizmus felé orientált gazdaságokban a társadalmi hierarchia csúcsán, illetve közepén nem egy, hanem legalább két új osztály kialakulását figyelhetjük meg: az egyik a nagyvállalati menedzserekből és tulajdonosokból áll, a másik pedig a vállalkozó kispolgárság. Hanley adatai azt is mutatják, hogy e két osztály társadalmi eredetét tekintve igen különböző. A nagyvállalati menedzser és tulajdonos osztály tagjai főként a nőmenklatúra technokratáiból verbuválódott; az új kispolgárság, kisvállalkozói osztály tagjai viszont korábban az államszocialista társadalom közép- vagy alsó-közép rétegeiből származnak. A sikeres kispolgár, kisvállalkozó rétegben jelentős számban vannak olyanok, akiknek az államszocializmus előtt családjuk tulajdonnal rendelkezett, vagy éppenséggel magánvállalkozó volt.

A kapitalizmus felé orientált gazdaságokban a piac térnyerésének fő nyertesei tehát az egykori államszocialista technokrata elit, illetve az államszocializmus előtti időszak vállalkozói, tulajdonos rétegeiből származók, akiknek egy része a hetvenes és nyolcvanas években a második gazdaságban piaci, vállalkozói tapasztalatokra tett szert, s már valamennyi tőkét is felhalmozott. A legnagyobb vesztesek között az egykori nőmenklatúra bürokratikus rétegét találjuk, illetve a munkásság számottevő részét. Különösen nehéz a helyzete a posztkommunista gazdaságban azoknak a munkásrétegeknek, amelyek az államszo-

cializmus által leginkább szubvencionált szektorokban, így például a bányászásban vagy nehéziparban dolgoztak. Van a munkásságnak egy olyan része is, mely piacon értékesíthető szaktudással rendelkezik, s ha el tud helyezkedni a külföldi tőke által felvásárolt vagy létesített vállalatokban, akkor jövedelmét lényegesen növelheti.

Következtetések

Ha a piac kiterjedélyesedésének, a gazdaságba való behatolásának különböző típusait pontosan meghatározzuk, akkor a piaci átmenet elméletével kapcsolatban viszonylag kevés vitatott kérdés marad.

Először is, a legtöbben egyet fognak érteni abban, hogy a piac kiegyenlítő szerepet játszik akkor, amikor „lokális piacok” először megjelennek, s a vita legtöbb résztvevője azt is el fogja fogadni, hogy ez az egalitárius hatás addig tart, amíg a piac csak lokális piacként működik. Amint a piac integrálni kezdi a munkaerő és a tőkejavak elosztását, az egyenlőtlenségek fő forrásává válik s az államszocializmusnál nagyobb mérvű egyenlőtlenségeket idéz elő. Másodszor, nem hisszük, hogy az különösebben vitatható lenne, hogy a „közvetlen termelők” helyzete javul a piaci reform első szakaszában, amikor a fogyasztási javak lokális piacai jelennek meg. Amint tőkefelhalmozás lehetővé válik, vagyis a gazdaság szocialista vegyes gazdaság lesz, káderek, egykori káderek, illetve gyermekeik, valamint az államszocializmus korszaka előtt tulajdonos családból származók is megpróbálják szerencséjüket a piacon, többnyire eredményesen. Vagyis az egyenlőtlenségeknek olyan duális rendszere alakul ki, ahol nem kevesen egyszerre élvezik a redisztributív és a piaci alrendszerek előnyeit. Harmadszor, a posztkommunista átalakulás társadalmi következményeit tekintve várhatóan szintén nem lesz nehéz megegyezni: elég nyilvánvalónak tűnik, hogy ez ideig az átalakulás fő nyertese a korábbi nomenklatúrából rekrutálódó technokrata réteg. Ez a réteg a magánosítás politikáját használja sikerrel arra, hogy magának magánvagyonot szerezzen, vagy legalábbis megőrizze a maga hatalmi pozícióit a gazdaság parancsnoki pozícióiban. A piaci reform korai szakaszában a piacon sikeres második gazdaságbeli „szocialista vállalkozók” közül aránylag kevesen sikeresek, közülük nem kevesen a piac térnyerésével éppenséggel marginalizálódnak.

Végül: arra a kérdésre, hogy vajon Kína jövője a posztkommunista Kelet-Európa, nem lehet egyértelmű választ adni. Annyi valószínűnek látszik, hogy ha Kínában a kommunista párt felbomlik még az előtt, mielőtt egy új tulajdonos osztály megszerezne magának a gazdaság fontosabb hatalmi pozícióit, akkor elképzelhető, hogy a kínai elit se követ majd túlságosan más stratégiát, mint a kelet-európai: a magánosítás politikájával igyekszik saját gazdasági hatalmát – s ha tudja – magánvagyonát biztosítani. Másként fogalmazva: 1989

után Kelet-Európában egy felülről lefelé irányuló forradalom zajlik: a kapitalizmusra való átmenet felülről lefelé építkezik. Kínában a kilencvenes évek közepéig a kapitalizmus mintha inkább alulról terjeszkedne felfelé. Elképzelhető, hogy ez a „kínai út” mintegy a kelet-ázsiai kapitalista átmenetnek egy alfaja s Kínát Tajvanhoz, vagy esetleg Japánhoz hasonló tőkés rendszer felé viszi. Az is elképzelhető azonban, hogy a kínai alulról felfelé építkező kapitalizmus csupán átmeneti jelenség. E stratégiát az indokolhatja, hogy a kínai kommunista eliten belül a technokrácia és a bürokrácia harca még eldöntetlen, s míg ez a harc folyik, az a „lehetőségek ablakát” nyitja meg az elitbe nem tartozó csoportoknak is ahhoz, hogy éljenek a piac által megnyíló lehetőségekkel. A technokrácia esetleges győzelme után a lehetőségeknek ez az ablaka minden valószínűség szerint beszűkül, vagy akár be is zárul.

Hivatkozások

- Bian, Yanjie–John Logan 1995. (Forthcoming) Income Inequality in Tianjin: 1978 to 1993. *American Sociological Review*,
- Burawoy, Michael–Pavel Krotov 1992. The Soviet Transition from Socialism to Capitalism–Worker Control and Economic Bargaining in the Wood Industry. *American Sociological Review*, 57, 16–38.
- Hankiss Elemér 1990. *East European Alternatives*. Oxford: Clarendon Press
- Hanley, Eric 1995. *Markets and the Maintenance of Inequalities in Eastern Europe*. (Manuscript)
- Huang, Philip 1990. *The Peasant Family and Rural Development in the Yangzi Delta: 1350 to 1988*. Palo Alto: Stanford University Press
- Kornai János 1984. Bureaucratic and Market Coordination. *Osteuropa Wirtschaft*, 29, 306–331.
- Kuznets, Simon 1955. Economic Growth and Income Inequality. *American Economic Review*, 45, 1–28.
- Lin, Nan 1995. Local Market Socialism: Local Corporatism in Action in Rural China. *Theory and Society*,
- Lin, Nan–Yanjie Bian 1991. Getting Ahead in Urban China. *American Journal of Sociology*, 97, 657–688.
- Manchin Róbert–Szelényi Iván 1987. Social Policy under State Socialism. In: G. Esping-Anderson–L. Rainwater–M. Rein (eds.) *Stagnation and Renewal in Social Policy*, White Plains, N.Y.: M.E. Sharpe, 102–139.
- Nee, Victor 1989. The Theory of Market Transition: From Redistribution to Markets in State Socialism. *American Sociological Review*, 54, 663–681.
- 1991. Social Inequality in Reforming State Socialism: Between Redistribution and Markets in China. *American Sociological Review*, 56, 267–282.
- 1996. The Emergence of a Market Society: Changing Mechanisms of Stratification in China. *American Journal of Sociology*, January

- Nee, Victor–Peng Lian 1994. Sleeping with the Enemy: a Dynamic Model of Declining Political Commitment in State Socialism. *Theory and Society*, 23 (3), 253–296.
- Oi, Jean 1992. Fiscal Reform and the Economic Foundation of Local State Corporatism in China. *World Politics*, 45, 99–126.
- Peng, Yusheng 1992. Wage Determination in Rural and Urban China – a Comparison of Public and Private Industrial Sectors. *American Sociological Review*, 57, 198–213.
- Polanyi, Karl 1957. The Economy as an Instituted Process. In: Karl Polanyi (ed.) *Trade and Market in Early Empires*. New York: Free Press, 271–306.
- Róna-Tás Ákos 1994. The First Shall Be Last? Entrepreneurship and Communist Cadres in the Transition from Socialism. *American Journal of Sociology*, 100, 40–69.
- Staniszki, Jadwiga 1991. *The Dynamics of the Breakthrough in Eastern Europe: The Polish Experience*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press
- Stark, David 1986. Rethinking Internal Labor Markets–New Insights from a Comparative Perspective. *American Sociological Review*, 51, 492–504.
- 1992. Path Dependence and Privatization Strategies in East Central Europe. *East European Politics and Societies*, 6, 17–51.
- 1996. Recombinant Property in East European Capitalism. *American Journal of Sociology*, 1 (January)
- Stark, David–Victor Nee 1989. Toward an Institutional Analysis of State Socialism. In: Victor Nee–David Stark (eds.) *Remaking the Economic Institutions of Socialism: China and Eastern Europe*. Palo Alto: Stanford University Press
- Szalai Erzsébet 1990. *Gazdaság és hatalom*. Budapest: Aula
- Szelényi Iván 1978. Social Inequalities in State Socialist Redistributive Economies. *International Journal Comparative Sociology*, 19, 63–87.
- 1983. *Urban Inequalities Under State Socialism*. London: Oxford University Press
- 1988. *Socialist Entrepreneurs: Embourgeoisement in Rural Hungary*. Madison, Wisc.: University of Wisconsin Press
- 1990. Alternative Futures for Eastern Europe: the Case of Hungary. *East European Politics and Societies*, 2, 231–254.
- Szelényi Iván–Konrád György 1969. *Az új lakótelepek szociológiai problémái*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Szelényi Iván–Szelényi Szonja 1990. Az elit cirkulációja? *Kritika*, 9, 8–10.
- Szelényi, Iván–Szonja Szelényi 1995. Circulation or Reproduction of Elites During Post-Communist Transformation in Eastern Europe: Introduction. *Theory and Society*, (Vol. 24) 5 (October)
- Walder, Andrew 1992. Property Rights and Stratification in Socialist Redistributive Economies. *American Sociological Review*, 57 (August), 547–539.
- 1995. Career Mobility and Communist Political Order. *American Sociological Review*, 30 (June), 309–328.
- Whyte, Martin King 1986. Social Trends in China: The Triumph of Inequality. In: Doak Barnett–Ralph N. Clough (eds.) *Modernizing China: Post-Mao Reform and Development*. Boulder, CO: Westview Press, 103–123.
- Xie, Yu 1996. Regional Variation in Earnings Inequality in Reform-Era Urban China. *American Journal of Sociology*, 1 (January)